

УДК 82-3+821.161.2 Матіос
DOI: 10.31475/fil.dys.2019.09.02

СВІТЛАНА БОРОДИЦА,
кандидат філологічних наук, доцент
(м. Тернопіль);
ЛЕСЯ ВАШКІВ,
кандидат філологічних наук, доцент
(м. Тернопіль)

Особливості новелістичного мислення Марії Матіос

У статті аналізується жанрова і стильова специфіка новелістики М. Матіос крізь призму її художнього мислення, простежуються тематичні, образні, наративні домінанти у моделюванні художнього світу у збірці «Нація», що виявляє індивідуально-авторську майстерність письменниці у жанрі новели.

Ключові слова: жанр, моделювання художнього світу, новела, новелістичне мислення, стиль.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Твори сучасного прозаїка Марії Матіос нині є найчитабельнішими, вони стали предметом кваліфікаційних робіт молодих дослідників науки про літературу. Своєю зразковою, майстерно написаною прозою вона здобула прихильність у читачів, її твори прикрасили історико-літературний контекст, збагатили українську літературу на помежів'ї ХХ–ХХІ століття. Сьогодні науковцями чітко усвідомлюється необхідність вивести творчість Марії Матіос на рівень естетико-філософської думки ХХІ ст. А це передбачає переосмислення її прозопису як цілісного художнього феномену, що виражає культурний і художньо-естетичний досвід нації.

Аналіз досліджень і публікацій... До творчості сучасної талановитої письменниці звертаються і молоді дослідники, і відомі науковці. Однак, вважаємо, творчий набуток М. Матіос все ще потребує глибокого системного аналізу, не оминаючи напрацювань, наукового осмислення, наукових тез попередників, зокрема праць Т. Качак, Ю. Кушнерюк, Т. Ткаченко та багатьох ін. Творчий потенціал прозаїка – у численних оглядах і рецензіях, авторами яких є А. Дімаров, М. Якубовська, Є. Баран, Я. Голобородько, Д. Дроздовський, І. Набитович, І. Насмінчук, Д. Павличко, І. Римарук, Р. Семків, В. Соболев, Т. Тебешевська-Качак, С. Філоненко, Р. Харчук, В. Шкляр та ін. Публікації мають не системний, фрагментарний характер осмислення

творчого набутку письменниці. Актуальним є науковий підхід щодо обґрунтування своєрідності художньої парадигми новелістики в її жанрово-стильовому аспекті, репрезентуючи феномен крізь призму стильових, образних, національних доміант.

Формулювання цілей статті... Наше дослідження присвячене вивченню особливостей моделювання художнього світу у новелах М. Матіос, зумовленого індивідуальним світобаченням мисткині, становить цікаву спробу вирішити низку наукових завдань: осмислити історико-літературні аспекти сучасного українського прозового дискурсу на прикладі новелістичного письма Марії Матіос; визначити філософські, естетичні орієнтири письменниці, засоби художньої реалізації її світобачення у новелах збірки «Нація»; проаналізувати моделі світу й людини, їх концептуальний зміст у новелістичній творчості письменниці.

Об'єктом вивчення є новелістика М. Матіос, зокрема твори новелістичної збірки «Нація», які засвідчують діалог митця-традиціоналіста з поетикою постмодернізму. Предметом дослідження є специфіка творчої манери Марії Матіос, світоглядних доміант, які впливають на жанрові пошуки письменниці, принципи й засоби художнього відтворення індивідуальної картини світу і людини в ньому, їх конструювання у малій прозі авторки.

Виклад основного матеріалу... Своєрідність художнього осмислення М. Матіос світу і людини дозволяє говорити про зіставність традиційного й новаторського підходів в інтерпретації жанрово-стильових особливостей новел письменниці, які є «цілим світом у краплі води» (І. Франко). «Новела – се, можна сказати, найбільш універсальний і свободний рід літератури, найвідповідніший нашому нервовому часові, тому поколінню, що вічно спішиться і не має ані часу, ані спокою душевного, щоб читати многотомві повісті. В новелі найлегше авторові виявити найрізніші сторони свого таланту, блиснути іронією, зворушити нас впливом сконцентрованого чуття, очарувати майстерною формою» [5, с. 524]. М. Матіос – авторка сучасної експериментальної новели, яка органічно поєднує елементи реалістичного, модерністського, постмодерністського письма, чим збагачує систему творчих принципів новими художніми прийомами (колажність, деконцентроване портретування, настанова на візуалізацію, аудіальні, тактильні образи, вплив драми), вдосконалює інтроспективність, витончений психологічний малюнок, кінематографічну техніку.

Рецептивна парадигма літературно-критичної думки про творчість письменниці (Я. Голобородько, Д. Дроздовський, І. Насмінчук,

Ю. Кушнерюк, О. Мудрак, Т. Ткаченко, С. Філоненко, Б. Червак, М. Якубовська та ін.) актуалізує проблеми формування національного світогляду М. Матіос, витоки її художнього світу, сукупність літературних контактів, зв'язків, орієнтацій і впливів, професійно-літературних інтересів, окреслює філософсько-етичні та естетичні засади творчості авторки, що переконує: Марія Матіос «не бавиться в постмодерну гру» (В. Клименко). Хоча романи «Містер і місіс Ю-ко в країні укрів», «Фуршет від Марії Матіос», «Москалиця», низка новел зі збірок «Нація» і «Чотири пори життя», проаналізовані крізь призму постмодерністського кітчтворення, свідчать про художнє моделювання української дійсності на різних рівнях: жанровому, композиційному, образному і навіть мовному (наприклад, Г. Павлишин обґрунтовує такі моделі кітчу, як «карнавальний кітч» («Містер і місіс Ю-ко в країні укрів»), «естетично-сецесійний кітч» («Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки»), «інтелектуальний кітч» («Солодка Даруся», «Москалиця»)). Це значно поглиблює розуміння проблеми кореляції традицій і новаторства в прозі Марії Матіос, структура якого містить «різновекторну поліфонічну модель» її художнього мислення (Г. Павлишин).

Збірка «Нація» є вершинною у творчості Марії Матіос, оскільки різні за жанром і обсягом тексти, писані упродовж 1984-2006 років, які увійшли до неї, будуються на складних сюжетно-тематичних та асоціативних зв'язках [1, с. 492], використанні розмаїтих форм сугестивного впливу, спрямованих на етносвідомість і колективне підсвідоме українців, національний концептуальний простір (наприклад, персеверація (багатократне наполегливе повторення) у новелі «Прощай мене», «доктрина замовчування», яка створює ефект недоговореності, втаємниченості, неоднозначні асоціації («Юр'яна і Довгопол», «Вставайте мамко. Одкровення 1947 року»), авторський інтертекст («Апокаліпсис»), зв'язок часового плину й змін у природі, філософія екзистенціалізму (почуття суму, ностальгії, втрачених можливостей), контрасти високого й буденного, мрії і реальності, обов'язку й відповідальності, вічного і тлінного («Юр'яна і Довгопол», «Апокаліпсис», «Поштовий індекс», «Признай свою дитину»), парадоксальність змісту («Не плачте за мною ніколи...»), метафоризація («Прощай мене») та ін.), що максимально поглиблюють і розширюють жанрово-стильову й змістову парадигми новел.

За допомогою фольклорно-міфологічних та етнокультурних образів і символів письменниця реконструює національний характер й історіософську концепцію. Так, психоаналітична теорія архетипів К.-Г. Юнга в аспекті інтерпретації мисткинею історіософських символів та

християнських образів є досить продуктивною, адже дозволяє осмислити трагічні аномалії української історії, своєрідність авторського візійного світосприйняття і, що головне, національної самобутності. У новелі «Апокаліпсис», авторка моделює широку панораму життя Тисової Рівні крізь призму родинних трагедій сімей Тимофія Сандуляка й Абрама Машталера. Вона максимально використовує поетологічні резерви для відтворення зовнішнього світу і внутрішнього буття персонажів: Тимофія, Марії, Естер, Андрія, Софії, Хани. Почуття, думки, дії, портретні деталі стають виразниками їхнього психологічного стану. Діалоги, монологи відіграють значну роль у розкритті духовного світу кожного з них, і є важливим засобом характеротворення, оскільки в розмовах з іншими людьми, у власних роздумах персонажі шукають відповіді на онтологічні питання, які бентежать їхню душу. Завдяки активізації процесів підсвідомого і самооцінки, предковічних вірувань і традицій, надприродних здібностей, фізичних вад, випадковостей, емоційних та психологічних стресів М. Матіос пришвидшує темпоритм нарації, колажує пролепсиси й аналепсиси, динамізує думки і настрої персонажів у системі часових та просторових координат новели. Відтак вона творить мозаїчний світ майже знищеного буковинського соціуму першої половини ХХ ст., у якому людина попри перешкоди намагається зберегти свою Самість. Тому низка новел має авторське визначення – «одкровення» («Вставайте, мамко...»), «Дванадцять службів», «Просили тато-мама...»), а новели «Анна-Марія», «Поштовий індекс», «Признай свою дитину», «Не плачте за мною ніколи» об'єднані у цикл «Одкровення», що не тільки викликає алюзії з біблійними текстами, а, швидше, вказує на форму авторських роздумів, які мисляться як своєрідні пророцтва про трагічні міжлюдські взаємини у денационалізованому суспільстві ХХ ст.

Архетипні образи й художньо відтворені обряди та ритуали у новелістичних романах «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «повістині» «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» і, насамперед, у новелах збірки «Нація» дозволяють письменниці виявити як свою національну ідентичність, так і творчу індивідуальність. Так, «Прощай мене» є довершеним зразком психоаналітичної новели, у якій домінують діалогічна структура, потік свідомості, гра з фрагментами традиційної психологічної новели і «драмоновели», завдяки чому авторка майстерно синтезує епічну нарацію з драматичною:

«– І дитину прощай.

– Ні... дитину ні...

– Ніхто не знає, як може бути... Прощай...

– Буде так, як нам написано...

– Ніхто не знає, як написано... Й де того письмо... я не хочу гріха більшого, аніж уже є... Прощай, прощу тебе... Клади йому руку на голову й прощай. Отак...

– Най Бог простить – і я прощаю.

– І другий раз.

– Най Бог простить – і я прощаю...

* * *

Безконечне мовчання...» [2, с. 87].

Художньо-стильові пошуки М. Матіос крізь генологічну призму свідчать про її новаторство у процесі текстотворення, зокрема часопростору, наративу, художньої моделі образу персонажа, що закріпилось у стилі авторки і зробило його індивідуально-неповторним. У цьому контексті жанр у прозописьмі Марії Матіос постає як особлива естетична єдність, що вказує на поліморфну природу твору (часова інверсія, ситуації абсурду, монтажність, циклізація, просторові деталі, включення в контекст розповіді ексцентричної поведінки персонажів, контрастів, синтез прекрасного і потворного, віталізація смерті тощо) і свідчить про модернізацію форми: «драма на три життя», «жіночий літопис», «гомеричний роман-симфонія», «сімейна сага в новелах», популярна автобіографія та ін., демонструючи новий, матіосівський тип генологічного (насамперед новелістичного) мислення. Сформувавшись на триєдиній основі (таланти, фольклорі, традиціях класичної літератури), проза М. Матіос стала самобутнім явищем в українській літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Цікавим видається дослідження жіночої персонажної моделі у новелістичному письмі Марії Матіос. Жіночі характери у новелах «Юр'яна і Довгопол», «Прощай мене», «Дванадцять службів. Одкровення 1951 року», «Просили тато-мама... Одкровення 1990 року» моделюються на основі концепції екзистенційної людини, її гармонія зі світом розгортається через різні типи: матері, жертвовної жінки, вольової жінки, діячки. Напротивагу традиційним образам, жінка у прозописьмі М. Матіос прагне реалізувати себе як повноцінна особистість. Наголошуючи на самодостатності жінки, персонаж закликає до рівних стосунків у коханні, не відкидає маскуліні цінності й норми (незалежність, право вибору, життєвий ризик, екстремальні ситуації), і такий вибір демонструє її демонічні риси, її душу, внутрішній світ опановують антитетичні начала – добро і зло. Прочитання такого контексту художнього світу є «зашифрованою» онтологічно-буттєвою основою світу, в якому увиразнюється трагічний конфлікт героїні та довкілля. Психологія персонажів, як-от Юр'яни, Естер, Фрозини, Корнелії та ін. вияскравлюється за допомогою засобів невластивого прямого

мовлення, спрямовуючи увагу читача не стільки у зовнішню сферу – до сюжетних перипетій та колізій, а у внутрішню – психологічної мотивації дій героїнь: «Фрозина супроти цього зла нічого не може.

Ані ніц.

Отако, як сине за нігтем, – не може нічого.

Але й вогонь в її нутрі безконечний і нещадний.

І поки вона його не вивільнить – не буде їй ні спання, ні снідання» [2, с. 93-94].

Важливо, що у новелах «Юр'яна і Довгопол», «Апокаліпсис», «Дванадцять службів. Одкровення 1951 року», «Просили тато-мама... Одкровення 1990 року» простежуємо процес взаємозумовленості абсурдності світу і драматизму людського існування в ньому, що розкривається насамперед через мотив самотності. Так, у прозі М. Матіос означена категорія самотності передається зовнішніми чинниками: самотність є наслідком пануючого тоталітаризму, соціальної та національної катастрофи, руйнації роду, втрати духовності. Відтак ознака жіночої самотності інтерпретується і художньо зображена не з позицій фемінізму як відсторонення від процесів світотворення, а як наслідок соціальних обставин. Моделюючи життя героїнь у руйнівному світі, прозаїк зацентровує на основоположній концепції – абсурдність є домінантою драматичної колізії відчуженої жінки:

«Господарі явочних місць пасуть білих ведмедів, а її (Корнелії – С.Б.) колишні чорноброві соколи-наречені чекають – не дочекаються тоненької свічки в поминальні дні над своїми могилами, розкиданими по лісах і видолінках її солодких Карпат.

Вона втрачає пам'ять, коли намагається згадувати, де хто похований: стільки їх, молодих побратимів, чії кістки сусідять тепер із буковим та смерековим корінням. Один час Корнелія таки блудила лісами, згадуючи місця поховань. Та з часом стежки заростали, могилки западали й рівнялися із землею, березові хрести перекошувалися – й Корнелія з жахом думала, що не встигає навідуватися до місць убієнних.

А що буде, як мине багато-багато років? Хто згадає ці місця, коли про них і тепер мало хто знає, окрім свідків? Хто направить і перев'яже барвінком хрести?

Її молоді братове без вагання склали свої буйні голови, а червона гадина розлазиться в усі шпари – й ніхто не може її спинити» [2, с. 113].

Вважаємо, що слід говорити про гендерну спрямованість феміністично заангажованої літератури і «характеризується як традиціоналістський

напрямок». Прозаїк все частіше відходить від прямого відображення внутрішнього світу своїх персонажів, чим посилює щільність, насиченість твору художніми деталями, образами-символами; модифікує різні літературні жанри: драму і роман, оповідання і новелу, щоденник і спогад, роман і симфонію, сагу і новелу, автобіографію і роман, створюючи в такий спосіб нову жанрову модель (новелу-одкровення, психоаналітичну новелу).

Висновки... Художньо-естетичні принципи і жанрово-стильові домінанти новелістики Марії Матіос дозволяють обґрунтувати висновок, що письменниця послідовно реалізує класичні засади творчості в сучасній українській літературі. Становлення її художньої індивідуальності відбувається в конкретно-естетичному співвіднесенні з художнім досвідом української нової (С. Васильченко, О. Кобилянська, Л. Мартович, В. Стефанік, А. Тесленко, М. Черемшина, Ю. Федькович, І. Франко) і новітньої (Ю. Андрухович, І. Вільде, В. Даниленко, О. Забужко, С. Майданська, С. Пиркало, Л. Пономаренко, І. Роздобудько, В. Шевчук) прози. Зв'язок М. Матіос із літературною традицією та її збагаченням простежується у розмаїтті жанрових форм (психологічна новела, біографічна новела, сага у новелах, жіночий щоденник та ін.), важливою ознакою яких є ритм і мова, структура і внутрішні зв'язки, психологічне наповнення ситуацій, ускладнені моделі персонажів; у проблематиці (соціальной, етичній, філософській); у відстоюванні духовних цінностей, критичному погляді на сучасність, запереченні бездуховності і деестетизації дійсності. У цьому аспекті новелістика М. Матіос і традиційна, і сучасна. У ній відбивається характер епохи – нестійкість і суперечливість буття, криза свідомості й українського духу, релігії і віри, переконуючи: М. Матіос – серйозний і вдумливий письменник з органічним чуттям слова і художнього образу, унікальний своєю неповторністю, який майстерно реабілітує «художні координати постмодерності концептами уснопоетичної традиції, які добре вживаються в модерному континуумі сьогодення» [4, с. 17]. Вона водночас апелює до постмодерністського, модерністського, а також традиціоналістського дискурсів, що дозволяє висловити переконливу думку про стильовий синкретизм прози М. Матіос.

Авторка належить до генерації вісімдесятників-неомодерністів, тому надає перевагу складній архітектоніці прозового твору. Звідси – «визначальною стильовою особливістю письменниці є оновлення традиційних чинників художньої форми, оздоблюючи при цьому матричну стабільність мозаїкою сучасних прийомів текстотворення» [4, с. 15]. Самобутність новел М. Матіос виявляється в оригінальній онтологічно-буттєвій моделі світу, де присутній трагічний конфлікт

персонажа та дійсності, осмислюються визначальні чинники людського буття, морально-етичні цінності, етноментальні модуси. Авторка впевнено творить новітню матрицю онтологічного світосприйняття в її соціопсихологічному контексті.

Список використаних джерел і літератури:

1. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2 / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
2. Матіос М. Нація. Львів: ЛА «Піраміда», 2007. 256 с.
3. Матіос М. Чотири пори життя; худож. С. Іванов. Львів: ЛА «Піраміда», 2009. 264 с.
4. Павлишин Г.Я. Дискурс прози Марії Матіос: автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.01; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2012. 20 с.
5. Франко І. З останніх десятиліть XIX віку. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1984. Т. 41: Літературно-критичні праці (1890-1910). С. 471-530.

References:

1. Literaturoznavcha ency`klopediya: u 2 t. T. 2 / avt.-uklad. Yu.I. Kovaliv. Ky`yiv : VCz «Akademiya», 2007. 624 s.
2. Matios M. Naciya. L`viv : LA «Piramida», 2007. 256 s.
3. Matios M. Choty`ry` pory` zhy`ttya; xudozh. S. Ivanov. L`viv : LA «Piramida», 2009. 264 s.
4. Pavly`shy`n G.Ya. Dy`skurs prozy` Mariyi Matios: avtoref. dy`s ... kand. filol. nauk: 10.01.01; Chernivecz`ky`j nacional`ny`j universy`tet imeni Yuriya Fed`kovy`cha. Chernivci, 2012. 20 s.
5. Franko I. Z ostannix desyaty`lit` XIX viku. *Franko I. Zibrannya tvoriv: u 50 t.* Ky`yiv: Naukova dumka, 1984. T. 41: Literaturno-kry`ty`chni pracj (1890-1910). S. 471-530.

Summary

Svitlana Boroditsa, Lesia Vashkiv

The Peculiarities of Mariia Matios's Novelistic Thinking

The article deals with genre and style specifics of M. Matios's short stories, which are analysed by light of her artistic thinking. Thematic, figurative, narrative dominants of modelling of the artistic world are considered in the collection «Nation», which reveals the individual and author's skills of the writer in the genre of short story.

Key words: *genre, modelling of artistic world, short story, novelistic thinking, style.*

Дата надходження статті: «15» січня 2019 р.

Дата прийняття до друку: «07» лютого 2019 р.